

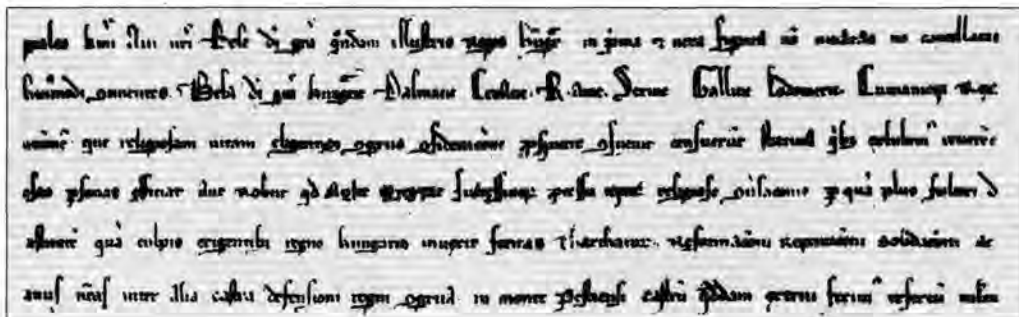
BUDA, MAGYARORSZÁG KÖZÉPKORI FŐVÁROSA

A „főváros” kérdésnek hatalmas irodalma van. A téma tanulmányozásakor figyelembe kell még vennünk a „székváros”, a rezidencia fogalmát, amellyel az elmúlt másfél évtizedben a nemzetközi tudomány szintén sokat foglalkozott. A két fogalom ugyan gyakran fedi egymást, de nem mindig, így megkülönböztetendő egymástól.¹ Az újabb magyar történetírás arra mutatott rá, hogy a magyar államalapítást követő időben a fővárosi jelleg egy, az „ország közepének” (medium regni) nevezett tájegységben összpontosult, s az ennek a szélét képező három város, Esztergom, Székesfehérvár és Óbuda között oszlott meg. A központ Óbudáról Budára helyezése után is maradtak bizonyos fővárosi funkciók a másik két városban: Esztergomban székeltek az érsek, aki a középkor végén Magyarország primása volt, és „született” pápai követ, Székesfehérvár pedig a koronázó- és királyi temetkezésváros maradt.²

A magyar „medium regni” tájegység jelentőségét a nemzetközi szakirodalom is felismerte.³ Mint ismeretes, Buda csak a XV. század elején vált véglegesen (a török hódításig) királyi rezidenciává, ezért kérdéses, hogy milyen mértékben beszélhetünk addig róla mint fővárosról.⁴ Jelen tanulmányomban a fővárosi jellegre vonatkozó utalásokból – amelyek különösen bizonyos fontos események alkalmából mutatkoznak meg –, valamint a budai polgárság önértékeléséből indulok ki, hogy a végén választ adhassak a fenti kérdésre.

A XIV. század elején Buda kétségtől székvárosként fordul elő a forrásokban. Az *Anonymi Descriptio Europae Orientalis* című forrás 1308-ban Budát Magyarország székvárosának és az egész ország legnagyobb városának nevezte.⁵ Ugyanebben az évben I. Károly arról írt, hogy az ország kormányzását átvéve fővárosába, Budára jött főpapjaival és báróival együtt.⁶ A két adat nem egészen ugyanazt jelenti. Feltűnő, hogy a külföldi forrás nem „sedes regis”-nek vagy „regia”-nak, tehát nem királyi székhelynek, hanem az ország „székének” nevezi Budát. Más a probléma a „civitas principalis” kifejezéssel, amit valóban fordíthatunk fővárosnak. Csakhogy ez csupán egy városkategória, ahogy ez az 1405-ös városi dekrétumból is kiderül, amely megemlíti a „civitates principales”-eket, azaz a „főbb” városokat.⁷ Ez a városkategória meg-

IV. Béla király 1255. évi oklevelében említi először, hogy a „pesti hegy”-nek nevezett Budán erősített várost, castrumot (várát) alapított.

volt a hazánkkal oly rokon fejlődésű Lengyelországban is: a középkor végén a legfontosabb városokat tartották „civitates principales”-nek; a lengyel történészek hat várost sorolnak közéjük.⁸

A kérdést tovább bonyolítja egy XVI. század első feléből származó magyar nyelvű forrás: „az Szeged nagy város Magyarországnak; más pedig hogy király fő városa vóna”.⁹ Miután Szeged sohasem volt a király fővárosa, a „civitas principalis”-t vagy a vele azonos értelmű „civitas capitalis”-t, akár a német „Hauptstadt”-ot vagy a magyar „fő város” kifejezést – középkori forrásokban –, nem fővárosnak, hanem fő városnak kell értelmeznünk. Ugyanezt mondhatjuk a külföldi országok esetében.¹⁰

Ettől függetlenül teljesen nem zárhatunk ki a fenti I. Károlytól származó oklevél értelmezésekor egy „főváros” jelentést sem. Adatunk szövegezése ugyanis egyértelműen fogalmaz: a király a kormány átvétele után érkezik „civitas principalis”-ába, Budára. Ezzel vissza is utalhatunk a másik 1308-as adatra, amely Budát mint „sedes regni”-t említi. Ennek is van külföldi párhuzama: 1166-ban Barbarossa Frigyes Aachent „caput et sedes regni Theutonici”-nek nevezte (a német királyság fejének és székeének). Bár itt – Budához hasonlóan – a „sedes regni” fordul elő, ezt az adatot az aacheni Münsterrel – a koronázóhellyel – kapcsolják össze, valamint azzal, hogy emiatt a német uralkodó egy ideig ott tartózkodik.¹¹

Ez azonban Buda vonatkozásában nem helytálló, hiszen későbbi (?) fővárosunk csak kisegítő koronázóhelyként került szóba, az itt történt koronázás érvényét kétségbe is vonták. (A középkorról beszélünk, nem IV. Károlyról...) Így tehát csak azt mondhatjuk, hogy kétségtelen hiteles források ellenére sem tudunk egyértelmű választ adni 1308 esetében. Buda „szék” mivolta az általam ismert forrásokban csak a XV. század második felében jelenik meg újra, és talán nem véletlenül nem az országgal (regnum), hanem a királlyal (rex) összekötve. Ilyen módon az összekapcsolás az 1308-as adattal bizonytalanná válik, azonban így is igen tanulságos.

Az első újabb adat 1468-ból származik. Buda volt főjegyzője levelet írt Bártfa városának, ebben ezt közli: „Buda városát a királyi felség és az ország többi ülnöke királyi trónusnak írják”. (Ennek ellenére elnyomják jogaiban...) ¹² Mátyás maga egy keltezetlen oklevelében Buda városáról azt említi meg, hogy az „a királyi méltóság széke és trónusa” és az ország feje.¹³ Ugyanez fordul elő majdnem azonos formában egy másik oklevelében: „Buda mintegy a királyi méltóság széke és trónusa”.¹⁴

Valamennyi forrás a „solium” szót alkalmazza a királyi trónus említésekor, amelynek elsődleges jelentése valóban trónus, hivatali szék, támlásszék, sőt jelöli a királyi méltóságot is. Középkori szójegyzékeink zöme tényleg királyi, királynéi székek fordítja,¹⁵ ezzel szemben az 1405 körülre keltezhető Schlägli-szójegyzék a „terem” értelmet adja meg, így az „aula” szóval is azonosnak tartja.¹⁶ Mint ismeretes, az „aula” a királyi udvart is jelenti, így a szó egykori értelmezésénél ez utóbbi sem zárható ki, hiszen – mint láttuk – a „sedes” szóval együtt is előfordul, ami egyértelműen széket jelent.

Mielőtt tovább haladnánk, utalni kell arra, hogy a XIII. század második, valamint a XIV. század első felében több oklevél Székesfehérvárt a király „locus cathedralis”-ának nevezte.¹⁷ A „cathedra” ugyancsak jelenthet széket, trónt, sőt királyi méltóságot is, a belőle alakított melléknév pedig a „királyi székhelyhez tartozó”-t.¹⁸ A kiváló osztrák történész, Heinrich Koller azonban az Árpád-kori Székesfehérvárt karoling birodalmi típusú fővárosnak tartotta, és a város jelentőségénél joggal emelte ki, hogy „Székesfehérvár bírta a királyi trónszéket és Magyarország királyainak koronázási jogát, és hogy ebben a városban volt a magyar királyok temetkezési helye”.¹⁹ Koller szerint tehát a legfontosabb épp a királyi trónus volt (vö. a fenti aacheni adattal is!). Ez önmagában nem volna érdekes, ha XXII. János pápa egy 1321-es oklevelében nem nevezné Óbudát (!) – azaz nem Budát – a király székhelyének, „locus cathedralis”-ának.²⁰ Míg tehát a fehérvári „cathedralis” kifejezést össze lehet kötni az ottani koronázótemplomban őrzött, államjogilag döntő fontosságú királyi székkal, a „cathedra”-val, addig ez Óbuda esetében kissé problematikus, hiszen gyakorlatilag székhelyként, rezidenciaként sem működött 1321-ben.

Eddig Budával kapcsolatban két – Óbudát is ide kapcsolva három – rokon értelmű, de talán árnyalatilag megkülönböztethető szóval találkoztunk: *solium*, *sedes* és *cathedra*. Most a legfontosabb szöveget idézzük. Ennek a jelentőségét az adja meg, hogy a budai városi tanács nevében 1498-ban kiállított oklevelben olvasható, így a budai polgárság önértékelését fejezi ki, a bő szöveg pedig jól érzékelteti, hogy lakhelyüknek fővárosi jelleget adtak.

„A legmagasságosabb Isten [...] magát ezt a Buda városát, amelybe tiszteletre méltó és nevezetes fekvése és alapítása miatt Magyarország mindenkori királyai, valamint a mondott magyar királyság főpapjai, nemkevésbé bárói és tekintélyesebb nemesei és mágnásai összegyűjteni, és általában tartózkodni szoktak, annyira kiemelte, hogy amint magát ezt a Buda várost királyi székeknek és királyi trónusnak nevezik, úgy a mondott magyar királyság ugyanazon városai hozzá fordulnak és sereglenek.”²¹

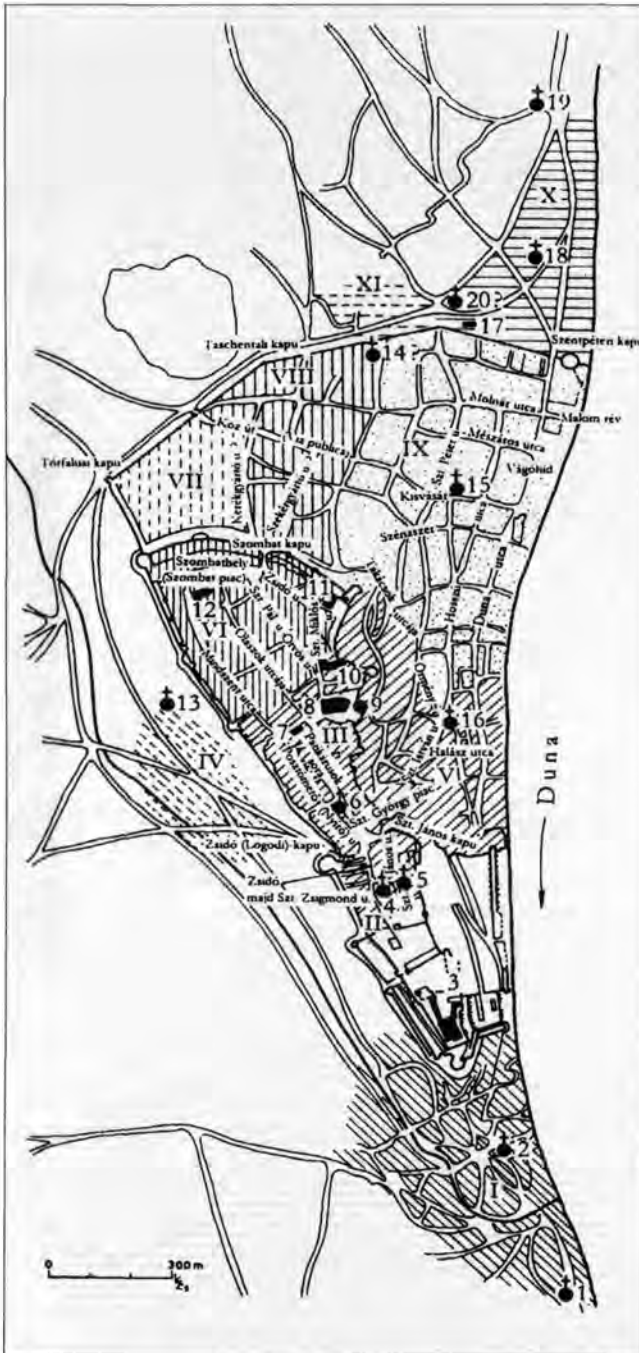
Ez a szöveg „solium regale thronusque regius”-t említ, azaz a szintén „trónus” jelentésű *solium* mellett magát a trónt is megnevezi. Itt tehát egy negyedik hasonló értelmű kifejezést találunk, a „királyi” jelzőt is két külön szóval fejezve ki. Ez lehet a szokásos középkori jogi nyelv hatása: ugyanazt a kifejezést többféle megfogalmazásban használják, de lehet tudatos megkülönböztetés: például itt a „solium”, esetleg „terem”, azaz „aula”, tehát végeredményben „udvar” értelemben is szerepelhet. Ma ezt már nehéz lenne eldönteni. Az mindenestre tény, hogy a budai tanács elsősorban két dolgot emel ki: a város a király és a nagyurak rezidenciája, valamint az összes magyarországi város vezetője, amely támogatást nyújt a hazai városi rendnek. Hozzá kell tennünk: minden jel arra utal, hogy a budai tanács ezt a szövegezést nem ekkor találta ki. Wann Pál, a budavári Nagyboldogasszony-templom plébánosa ugyanis 1497-ben két, a pápához benyújtott kérvényében – amelyekben plébániája jogait akarta kiterjesztetni – egyháza jelentőségét részben az egy évvel későbbi, 1498-as oklevéllel szó szerint azonos szöveggel akarta igazolni. Mivel valószínűtlen, hogy a város jegyzője a plébános által egy évvel korábban a pápához eljuttatott kérvényeit használta volna fel – amelyekből értelem szerint kimaradt a királyi trónusra való utalás –, kellett lennie egy közkezen lévő összövegnak, amelyből mind a plébános, mind a városi tanács merített.

Wann 1497. május 13-i kérvénye említi a „tisztelretméltó és nevezetes fekvést és alapítást” – csak azt egyházára vonatkoztatja –, a király állandó ott-tartózkodását, viszont azt is, amit az 1498-as oklevél nem említ: „a világ különböző részeiből igen nagy itt a nemesek, kereskedők és más különböző személyek összesereglése”.²² Wann megkapta plébániájának az archipresbiteriátus címet azzal a joggal, hogy főpapi áldást oszthat, amennyiben nincs főpap jelen. E megkötés ellen 1497. június 15-én a pápához folyamodott azzal, hogy mivel a magyar királyok nagyrészt Budán székelnek, udvarukat pedig több főpap követi, ritkán nem vesz részt ünnepi misén főpap, így csak pápai legátus vagy a veszprémi püspök jelenlétében legyen érvényes a megszorító kikötés.²³

Végül még egy adat Budára mint királyi székre vonatkozóan. 1521. június 29-én, Szulejmán nándorfehérvári hadjárata idején II. Lajos a pápához fordulva segítségért azt írta, Nándorfehérvár elfoglalása után a szultán azzal fenyegetőzik, hogy Budára megy, „ahol királyi székem van”.²⁴ Itt megint a „sedes” szó fordul

A főváros és környékének települései a középkor végén

A középkori Buda De la Vigne 1687. évi térképe alapján

Jelmagyarázat:

- I. A Szent Gellért-plébánia környete
- II. A Zsidó és Szent János utca
- III. A Nagyboldogasszony-templom környete
- IV. Lógod
- V. Szentistván külváros
- VI. A Magdolna-templom környete
- VII. Tótfalu
- VIII. Taschentali
- IX. Szentpéter külváros
- X. Felhévíz
- XI. Újváros

1. Szent Erzsébet-kórház
2. Szent Gellért-templom
3. Vár
4. Szent Zsigmond-prépostság
5. Szent János-kolostor
6. Szent György-templom
7. Városháza
8. Nagyboldogasszony-templom
9. Szent Mihály-templom
10. Szent Miklós-kolostor
11. Kammerhof
12. Szent Magdolna-templom
13. Lógodi templom
14. Irgalmasság anyja-kolostor
15. Szent Péter-templom
16. Szent István-kolostor
17. Felhévizi királyi kúria
18. Szentháromság-templom
19. Szentlélek-kórház
20. Szent Lázár-templom

elő, viszont nem Budát nevezi „széknek”, hanem azt mondja, hogy ott van a széke. Ez természetesen lehet stiláris eszköz éppúgy, mint ahogyan jelenthet is valamit. Talán egy másik példa lehetőséget nyújt egy újabb feltevésre.

Adataink tehát Buda városát összekapcsolják a királyi székkal (1308-ban az „ország” székével), és mint láttuk, Buda városa magát is büszkén nevezte királyi székek és trónusnak. A középkori etikett szimbolikus

jellegű: a fejedelmi minőség a nagy állami ünnepek alkalmával vizuálisan mutatkozik meg, például a koronázásokban, temetésekben, uralkodói bevonulások szertartásaiban. „A hatalom a középkor végén látványossággá változott, szüksége van egyetértésre. Ennek a megszerzésére egy olyan korszakban, ahol nem mindenki tudott olvasni, a vizuális média döntő, és ezt tudatosan alkalmazták” – írja a francia Colette Beaune történész.²⁵

A továbbiakban a királyi hatalom különleges alkalmakkor megmutató budai megnyilvánulásait vesszük sorra, ami talán a „szék” kérdés megoldásához is hozzásegít. Mielőtt erre rátérnék, meg kell említeni egy rendkívüli esetet. Ismeretes, hogy 1458-ban, megválasztásakor, az új király, Mátyás Prágában volt Podjebrad György fogságában, a Szent Korona pedig III. Frigyes császár kezéből még nem került vissza Magyarországra. Bár Podjebraddal sikerült megegyezni, így az új magyar uralkodó hazatérhetett, ám a Szent Koronával még nem lehetett megkoronázni. Magyarország irányítói érdekes módon nem az I. Ulászló koronázásakor alkalmazott módszert követték, akit Szent István fejerekljetartójáról leemelt koronával avattak királlyá, hanem teljesen új utat jártak. Ami a megdöbbenő, hogy ez sikeres volt, Mátyás királyi hatalmát nem vonták kétségbe, igaz – ahogy azt Werbőczy leírta –, az 1464-es koronázása előtt kiállított kiváltságleveleket csak akkor fogadták el a bíróságok, amennyiben azokat az uralkodó a koronázás után megerősítette.²⁶

A Csehországból hazaérkezett új király budai bevonulását Bonfini a következőképpen írja le. A Budához közelítő király elé vonultak a főpapok, mágnások, nemesek, a városbíró tisztségviselőivel, valamennyi papi testület a szentséget hordozván, egyházi énekeket énekelve, továbbá az egész nép, amely tapsolva, kiáltószavakkal üdvözölte az új királyt. Jöttek a zsidók is, Mózes tábláit hordozva, és az első közt köszöntötték az uralkodót, kérve kiváltságaik megerősítését. A városkapunál a polgárok fogadták Mátyást, aki a bíró kérésére megesküdött, hogy kiváltságait sohasem fogja megsérteni. Ezt az új király, Mátyás megígérte – mielőtt beengedték volna a várba – a főpapoknak és a főuraknak is. A városba érve a Nagybaldogasszony-templomba vezették. Amikor a városháza előtt elhaladt, az ott őrzött foglyokat szabadon bocsátották. A templomban hálát adott az Istennek és a Boldogasszonynak, akinek oltalma alatt áll Magyarország, valamint megígérte, hogy a „szent jogokat” megtartja. Innen a királyi palotába vezették, közben a város sikátoraiban, utcáin és piacán tapsolva ujjongott a nép. Amikor a palotában leült, az ország ügyei intézésére fordította gondját.²⁷

Részletesen ismertettem ezt a megdöbbenően színes leírást, amely egy előre megkomponált rend alapján több részben lezajlott eseményről tudósít minket. A kiváltságok megtartására tett királyi eskü, illetve a kiváltságok megerősítése érdekes módon a zsidókkal kezdődik, esetükben azonban még nincs esküről szó. Sorrendben Buda városa, majd a főpapok és főurak kiváltságaira, végül a „szent jogok” megerősítésére tett eskü következik – utóbbi a templomban. Ez így logikus is: a legalacsonyabb rangúaknak tett eskütől a legmagasabb méltóságok kiváltságainak megerősítéséig tartott a ceremónia. Zavart csak az okoz, hogy a főpapoknak és főuraknak tett eskü Bonfini szövege szerint a várba való belépés előtt történt, az viszont időrendben a templomi esemény után következett csak. A hármaskörön kívül fontos az egyházi hálaadás, ide értve a Mátyás által különlegesen tisztelt Boldogságos Szűzet, Magyarország patrónáját.²⁸

A ceremóniában szerepe van a népnek és a fővárosi papságnak. Egyházi körmenet fogadja az uralkodót, akit a nép „acclamatio”-ja, helyeslő közfelkiáltása kísér. Bonfini azt sem zárja ki, hogy az új király körüllovgolta a várost, hiszen az utcákon és piacon megtapsolták. Már bizonyos fokig uralkodói ténykedés a foglyok elbocsátása, az általános amnesztia. Az egész ünnepség pedig azzal zárul, hogy a király megesküdik a kiváltságokra, majd az összes társadalmi réteg: az egyházi rend, a főurak, a nemesek, a városi polgárság, a köznép, sőt a zsidók által is királynak elismert Mátyás a palotában leül, és államügyeket intéz: azaz átveszi az uralkodást.

Ebben az 1458. február 14-én lezajlott budai színjátékban – mert ez az volt, mégpedig pozitív értelemben – két dolog keveredik: a koronázási rítus azon elemei, amelyekhez nincs szükség a koronára,²⁹ valamint az „entrée” (a középkori uralkodók Európa-szerre gyakorolt ünnepélyes bevonulási szertartása). Különösen ünnepélyesek voltak azok az „entrée”-k, amelyeket az uralkodók koronázásuk után fővárosukba visszaérkezve rendeztek meg.³⁰ Látni fogjuk, hogy az 1458-as esemény ebben a vonatkozásban nem volt Magyar-

országban sem egyedülálló. A Mátyás tiszteletére rendezett bevonulási színjáték is mutatja Buda nagy jelentőségét. Ki kell emelnünk azonban még valamit: a király leült a palotában, hogy államügyeit intézze. Talán nem tévedünk, ha ezzel az aktuussal magyarázzuk a királyi szék, trónus fentiek szerinti részletes taglalását.

Buda szerepe és a királyi bevonulás jelentősége először a III. András halála utáni eseményeknél válik nyilvánvalóvá. A külföldi források szerint a cseh király fiát, Vencelt a nemesek a budai polgárokkal együtt választották meg királynak és vezették be Budára.³¹ A stájer rímes krónika elmondja, hogy a papság a Budára érkező fiatal Vencel elé vonult, akit harangzúgás közepette vezettek a Boldogasszony-templomba. „Felemelték a szentélyben az oltárra [...], hogy az embereknek nyilvánvaló legyen, királlyá választották.” Majd megkoronázták Székesfehérvárott, ahonnan hazahozták Budára.³² Mivel a másik trónkövetelő, Anjou Károly hatalma erősödött, 1304-ben Vencel apja, a cseh király jött Magyarországra, és felkereste fiát Budán. Kifejezte azon kívánságát, hogy szeretné fiát királyi díszben látni, ezért Vencelre feladták Szent István palástját, felkötötték rá Szent István kardját, lábára annak sarkantyúit, fejére rakták Szent István szent koronáját stb., így vonultak a templomba ünnepi misére. A mise után a papság egyházi énekekkel szállására kísérte a királyt, ahol lakomát adtak a főpapok és a magyar urak tiszteletére.³³ Utána a cseh király fiát a magyar koronázási ékszerekkel Csehországba vitte, ahol lemondott a magyar trónról Bajor Ottó javára, aki a koronával együtt Magyarországra jött. Ottó első útja ugyancsak Budára vezetett, ahol a polgárság fogadta és hűségsküt tett neki.³⁴ Majd a székesfehérvári koronázás után visszament Budára. Ezt a *Képes Krónika* a következő szavakkal írja le: „Onnan [Székesfehérvárról] Budára ment, és ünnepnapon királyi díszben, a Szent Koronával a fején nagyszámú néppel lóháton ment végig az összes utcákon és utakon, hogy mindenkinek kinyilvánítsa, miszerint ő a törvényes király”.³⁵

Gondolhatnánk azt, hogy a XIV. század eleji zűrzavaros időkben felértékelődött Buda szerepe, annál is inkább, mert akkor itt élt a király. Ennek ellenére hasonló eseményeket látunk a század 40-es éveiben, amikor pedig az uralkodó Visegrádon lakott. I. Lajos, aki apjától örökölte a trónt, székesfehérvári koronázása után először ugyancsak Budára ment, „...itt az egész nép és a polgárok, valamint a papság és minden szerzetes férfi nagy hódolattal és tisztességgel fogadta, ahogy az a királyi felséget megilleti”. Utána visszatért Visegrádra.³⁶ Ugyanígy történhetett a többi királynál is. Mind Zsigmond,³⁷ mind veje, Albert³⁸ a székesfehérvári koronázás után nyomban Budára sietett. Feltételezhetjük, hogy mindkettőjüket ugyanolyan ünnepélyesen fogadták, mint az eddig említetteket: tehát a szokott „entrée” zajlott itt is. Hasonló módon zajlottak le az új királynék bevonulásai is. Beatrix királyné 1476. december 15-én, vasárnap érkezett Budára. Jóval a városon kívül ekkor is a zsidók fogadták díszesen öltözve az uralkodó új feleségét. Egy mérföldre a várostól a főpapok, a főurak, Buda és más városok polgárai várták a lóháton érkező királyi párt. A havazás ellenére a város alatti mezőn rövid lovagi tornát tartottak, majd következett a bevonulás. Itt is körmenetben vonult a papság, a városi kolostorok szerzetesei, valamint a céhek, ereklyéket hordozva. Az oltáriszentség mögött 67 trombitás jött. Az egykori leírások részletesen ismertetik a menetet, a díszes öltözékeket. Az út megint a Nagyboldogasszony-templomba vezetett, ahol tedeumot énekeltek. Szabadon bocsátották a rabokat is. Utána a királyi pár ismét lóra ült, majd a palota előtt elbocsátották a kíséretet.³⁹ Hasonlóan zajlott le II. Ulászló feleségének, Anne de Foix-nak (Candale-i Anna királyné) bevonulása is.⁴⁰

A királyi, királynéi bevonulásoknak tehát megvolt a kialakult „koreográfiája”, amelyben Buda és polgárai nem kis szerepet játszottak. Megállapítható, hogy az uralkodót (és feleségét) ugyan Székesfehérvárott kellett megkoronázni, utána azonban Budára ment, hogy a fővárosi polgárság hódolatát is fogadja, ami mintegy igazolása volt törvényes uralmának. A polgárság a városon kívül fejezte ki hódolatát, miután az új király – a Mátyás bevonulásával kapcsolatos adat szerint – megfogadta kiváltságaik megtartását. A ceremóniának volt egyházi része, ami a város fő plébániatemplomában zajlott, a királyt fogadó körmenet is elsősorban egyházi – nem kizárólagosan – jellegű volt.

Többször kimutatható, hogy az uralkodó körüllovagolta a várost, ami azonban időben esetleg nem esett egybe a bevonulási szertartással. Végül nem felejtkezhetünk meg az amnesztiáról, a városházán őrzött rabok szabadon bocsátásáról sem. A város körüllovaglásának befejezése és a templomi tedeum elhangzása után Mátyás hatalomra lépése idején azonnal palotai lakosztályába ment. Beatrixot viszont a király a templomi

tedeum után azonnal lakosztályába vezette. Elképzelhető, hogy a királyné már elfáradt vagy a havazás megnehezítette a lovaglást. A város körülutazására azonban mégis sor került. Ez néhány nappal a Nagyboldogasszony-templomban tartott egyházi esküvő után – és talán nem véletlenül –, a házasság elhálását követő napon történt. Forrásunk a következőt írja: „Utána kimentek a várból egy aranyos szánon, amelybe egy szép fehér ló volt fogva, és körülutaztak a városon”.⁴¹ Ne felejtjük el, hogy december vége volt!

A közjogilag is fontos koronázás utáni bevonuláson kívül Európában⁴² akár másutt és máskor is sor kerülhetett „entrée”-kra. A szokás megszabta ennek idejét és koreográfiáját, sőt a budai polgárok ebben játszott szerepét is. A *Budai Jogkönyv* 7. §-a a következőt írja elő. Ha a király háborúba ment vagy huzamosabb ideig az országon kívül tartózkodott és hazatért, akkor amint a városhoz közeledett, mindenkinek, férfinak és nőnek, fiatalnak és öregnek, valamennyi templom és kolostor teljes papságának körmenetben, a zászlókkal, szentséggel és égő gyertyákkal, tisztességesen öltözve eléje kell mennie. A bírónak és a tekintélyesebb polgároknak viszont eléje kell lovagolnia, „és kötelesek őt méltóan fogadni, és egészen a Várig (azaz a palotáig) kísérni, és ott vegyen tőle a városbíró alázatosan búcsút”.⁴³ Mint láttuk, Beatrixtól, az új királynétól is a palota kapujánál vettek búcsút.

A budai polgárság királyi bevonulásoknál játszott szerepe ugyanaz volt, mint más országok fővárosi polgárainak. Ezzel a közjogi szereppel függ össze valószínűleg, hogy a budai polgárok a székesfehérvári koronázásoknál is rendelkeztek jogokkal és kötelességekkel. A XV. század első felében keletkezett, már idézett *Budai Jogkönyv* 6. §-a előírja, hogy a király vagy a királyné koronázása alkalmával a városbíró több tanácsbelivel és tekintélyes polgárral, valamint kíséretükkel együtt utazzon Székesfehérvárra, és a koronázás idején ők őrzik a koronázótemplom első kapuját. A koronázás után pedig kísérik a királyt és a királynét a szállásukra.⁴⁴ A *Budai Jogkönyv* elején ez tehát mint a budai polgárok kötelessége van megszabva. A budaiak kapuőrző szerepét azonban még egyszer, a 166. §-ban is megemlítik, mégpedig mint jogukat, igaz, valamivel rövidebb formában: „...és a fehérvári Boldogasszony-templom első kapuját senki más se szállja meg, mint a budaiak, akik azt páncélosan őrzik, amíg a koronázás be nem fejeződik”.⁴⁵ A budaiak valóban gyakorolták is ezt a jogot, és hogy ez tényleges bizalmi feladat volt, igazolja a Beatrix királyné koronázásáról szóló leírás: „...a budaiak elfoglalták és megszállták a templomkaput, mert az ő szabadságuk, hogy valakit beengedjenek-e vagy sem a koronázásra”.⁴⁶ Azaz: a főváros (most már nyugodtan mondhatjuk annak) polgárai voltak a székesfehérvári koronázás biztonságáért a felelősök! Részben ezzel áll kapcsolatban a budai polgárság szerepe a királyi kivonulásoknál. Erre jóval kevesebb adat maradt fenn, lényegében csak Mátyás esküvőjével kapcsolatban értesülünk róla egy külföldi követségi jelentésből. A király ugyanis nagy kísérettel indult Budáról Székesfehérvárra felesége fogadására és megkoronázására. Érdekes a zsidók szerepe. A király parancsára belovagoltak a belső várba, élükön Mendellel, a zsidók prefektusával, aki a kútnál beszédet is mondott. A követjelentés részletesen ismerteti a 31 lovasból álló zsidó küldöttség díszes ruházatát, ezüstös hosszú kardjukat. Ezután ült az uralkodó a lovára, hogy kíséretével kilovagoljon a palotából a zsidók után, Székesfehérvár felé. Forrásunk szükségesnek látta megjegyezni, hogy a zsidók más úton mentek Fehérvárra. A királyi kíséretből megemlíti a díszesen öltözött főpapokat és főurakat, valamint itt voltak a „budai városi polgárok, akik szintén díszesen [voltak öltözve]. Néhányan bársonyban és selyemben, a többiek ékesen páncélban, valamennyien strucctollal. Mindannyian a király előtt vonultak ki a városból”.⁴⁷ A koreográfia ekkor is érvényesült. A zsidók fogadták az érkező királyi párt legelőször, s most is ők távoztak elsőként a palotából. A budai polgárok helye a menetben nem világos, csak annyi biztos, hogy a kíséret az uralkodó előtt hagyta el Budát. A díszpáncélba öltözött budaiak nyilván azok lehettek, akiknek majd a koronázótemplom kapuját kellett őriznie.

A koronázás mellett a király temetése is fontos állami aktus volt, hiszen középkorban a király nyilvánosan halt meg, ahogy ezt egy francia történész leírta.⁴⁸ Noha a késő középkor legtöbb királyát Székesfehérvárott temették el, a halotti szertartáson Buda szintén szerepet kapott. Tanulságos I. Károly halála és temetése. Visegrádi rezidenciájában halt meg, először az ottani plébániatemplomban ravatalozták fel és siratták el. Innen Budára, az „igen híres városba” szállították hajón. Buda polgársága és papsága gyászruhában, sírva, körmenetben vonult eléje a Dunához. A városba – feltehetően a Boldogasszony-templomba – hozták fel a tetemet, és éjjel-nappal imádkoztak, zsoldárokat énekeltek felette. Csak harmadnap indult a temetési menet Székes-

fehérvárra.⁴⁹ Az 1516. március 13-án Budán elhunyt II. Ulászlót is a palotában ravatalozták fel, hogy mindenki láthassa. Március 16-án, virágvasárnapon körmenettel vitték a szentegyházba (azaz nyilván a Nagyboldogasszony-templomba), s másnap, 17-én indult a temetési menet Székesfehérvárra. Egyben kihantolták feleségét, Anna királynét is, aki a Szent Zsigmond-templomban volt eltemetve, az ő földi maradványait külön szekéren szállították a királyi temetkezési templomba.⁵⁰

A királyi be- és kivonulások, valamint temetések során a budai polgárság tehát fontos szerepet játszott. Ez növelte öntudatát, hiszen városuk volt a „solium regale thronusque regius”, ahogy ők azt maguk is említették 1498-as arengájukban. Mindezen eseményekkel kapcsolatban a budai Nagyboldogasszony-főplébániatemplom (a németek plébániája) megkülönböztetett fontosságúnak tűnik. Láttuk, hogy a közjogilag legfontosabb aktusok itt történtek. (A budai országgyűléseket viszont általában a ferences Szent János-templomban tartották.) A plébános, akit a polgárság választott, a *Budai Jogkönyv* 21. §-a értelmében a város négy legfontosabb tisztségviselőjének (obristen amptleüt) elsője volt,⁵¹ annak ellenére, hogy a városban még három másik plébániatemplom is létezett: a magyaroké a Magdolna-templom a Várban, a Szent Péter mártír-templom, a róla elnevezett külvárosban, továbbá a Szent Gellért-templom Alhézven.⁵²

A német plébániatemplom jelentőségére utal Wann Pál fent idézett kérvénye is. A Nagyboldogasszony-plébánia (és a polgárság) megkülönböztetett szerepét más eseményeknél is ki lehet mutatni. 1476 végén, a Mátyás király esküvőjének tiszteletére rendezett ünnepségek idején hirtelen elhunyt Dengelegi Pongrác János erdélyi vajda, aki nemcsak az ország egyik legtekintélyesebb fő méltóságviselője volt, hanem az uralkodó legközelebbi rokona is, hiszen anyja Hunyadi János kormányzó testvére, így a vajda a király elsőfokú unokatestvére volt. A magyar főurak – és megint a budai polgárok – körmenetben vitték tetemét a Nagyboldogasszony-templomba, ahol aztán a rekvizitum tartották. Noha az épület a németek plébániatemplomának számított, a magyar vajda, az uralkodó rokona halotti búcsúztatójának ez lett a színhelye.⁵³

Buda a legtöbb európai fővárostól abban különbözött, hogy nem volt püspöki székhely. Ennek ellenére találunk adatokat arra, hogy egyházi központ is volt. A veszprémi egyházmegyéhez tartozó város exempcióit élvezvén, az esztergomi érsek jurisdikciója alá tartozott. A primás egyházmegyei és érseki szentszéke természetesen Esztergomban működött,⁵⁴ kérdéses azonban, hogy elmondhatjuk-e ezt a született pápai követi minőségében tartott legátusi bíróságára is. Vannak ugyanis adatok, hogy az (időnként?) Budán ítélkezett. Erre elsősorban Chesius András császári prépost és kánonjogi doktor mint legátusi megbízott ténykedése idejéből maradtak adataink. Ő a „legátusi ügyek meghallgatásának szokott idejében és helyén”, az esztergomi érsek budai házában ítélkezett.⁵⁵

Buda és polgárai azonban más, közjogilag érdektelen ünnepségek alkalmával is fontos szerepet játszottak. Farsangkor például a király mindig nagy és drága fogadást rendezett. Sajnos, királyi számadásaink csak 1494–95-ből és 1525-ből maradtak fenn úgy, hogy a farsang időszaka is szerepel bennük. 1495-ben az uralkodó az Újlaki Lőrinc ellen vezetett hadjárat miatt a farsangot Péccsett tartotta, ahol március 3-án, húshagyókedden vendégséget rendezett.⁵⁶ 1494-ben II. Ulászló húshagyókedd napján, ami akkor február 11-re esett, Budán tartózkodott, s meghívta a budai polgárokat és polgárasszonyokat farsangi lakomára. 42 pint (keréken 70,5 liter) drága malváziai bort szolgáltak fel a vacsorához, a királyi sáfár pedig 34 forinttal egészítette ki a sajátjából a fogadás költségeit.⁵⁷ 1525-ben február 28-án volt húshagyókedd. II. Lajos is adott fogadást, ekkor azonban nem a polgárokat, hanem a pápai legátus bíborost, továbbá a főpapokat és bárókat látta vendégül. Ekkor is vettek malváziai bort, valamint kristálypoharakat, késeket és lámpásokat.⁵⁸

A budai polgárság (bizonyára a városi tanács és a tekintélyes városi vezetőréteg) családostól meghívása nyilván nem volt egyedi alkalom. Buda vonatkozásában ugyan nincs rá adat, de Mátyásról tudjuk, hogy 1488-ban meghívta az „asszonyokat” bécsi udvarába, akiket éjjel a város költségén szállítottak haza. Az eseményt kétszer is említi Bécs városi számadáskönyvében, először március vége és május közepe között, később pedig augusztus 31-én, ami akkor vasárnapra esett.⁵⁹ Ez az adat kétféleképpen értelmezhető. Mátyás elődei, Albert és V. László fogadásairól tudjuk, hogy azokon a városi kéjnyök is részt vettek,⁶⁰ így nem zárható ki, hogy őket szállították haza. Nem lehetetlen azonban az sem – sőt talán ez a valószínűbb –, hogy a polgárasszonyok számára adott az uralkodó fogadást. E mellett szólna, hogy amikor Zsigmond Párizsban

járt, a városi úrhölgyek és a legtisztességesebb asszonyok számára vacsorát adott a Bourbon-palotában.⁶¹ Akárhogy is van, a fővárosi polgárok (és családjuk), úgy látszik, igényt tarthattak arra, hogy az uralkodó időnként ünnepélyesen vendégül lássa őket. A budai polgárok természetesen részt vettek nézőként a gyakori lovagi tornákon és lóversenyeken. Az utóbbiakon szerepeltek a király erre kitenyészített versenylovai is. A lóversenyeket az úgynevezett „stadium”-ban tartották, amelynek helyét nem ismerjük. A városbíró feladata volt embereivel őriztetni a győztesek számára a „stadium”-ban kiállított díjakat. A verseny nagy népünnepélynek számított, amikor is a cigányok, illetve a nagyurak zenészei szolgáltatták a muzsikát.⁶² Minden jel szerint a városi tanács feladata volt a verseny megrendezése. Bécsben évente kétszer rendezték meg az úgynevezett „skarlát lóverseny”-t (Scharlachrennen), amely nevét a győztesnek jutalmul adott egy vég skarlát posztóról kapta. 1486-ban, amikor Mátyás volt Bécs ura, egy ízben elhalasztatta a lóversenyt, mivel háborúskodása miatt nem tudott rajta részt venni.⁶³

Nem véletlen, hogy Buda az ország első városa lett és különleges jogokkal rendelkezett. Közismert, hogy a városok fellebbviteli bíróságát, a tárnokszéket Buda és a budai jogot alkalmazó hét város – a legelőkelőbb magyarországi város csoport – 1440 körül kisajátította magának. A tárnokszéknek Budán, a városban (azaz nem a királyi palotában) kellett összejönnie, és az ítélszéken a budai jog érvényesült. A budai jogon alapuló úgynevezett tárnoki jog kézikönyve több példányban maradt fenn.⁶⁴ Nagyon tanulságos, hogy a hét város 1456-ban megfogalmazott statútumának 17. cikkelye szerint – mivel Buda a főváros, ahol a nemesek ügyeiben ítélnének, s innen könnyen lehet idézéseket kibocsátani – a tárnokmesternek mindig a városban kellett tartania altárnokmesterét, hogy kiadhassa az idézéseket.⁶⁵ A tárnokszék szokásainak egy másik összefoglalásában ugyanez másként van megfogalmazva: „...mivel Buda városát a legelőkelőbbnek nevezik és az ország lakosainak minden ügyét itt intézik”, legyen ott mindig egy képviselője a tárnoki jognak.⁶⁶

Buda tehát főváros, az ország legelőkelőbb városa, mivel itt működnek az ország nemességének ügyében illetékes bíróságok, s ez indokolja a városok fellebbviteli bíróságának itteni elhelyezését. Meg kell még egyet jegyezni: Buda valamikor – legkésőbb 1498 előtt, de bizonyára korábban – országos büntetőbíráskodási jogot is kapott. Kimutatható, hogy számos rablót, nemeseket is, a budai városi bíróság tartott fogva, illetve ítél halálra. Hasonló jogokat adott Ulászló lengyel (és magyar) király 1444-ben Krakkó és Lemberg városnak (Krakkó volt a lengyel főváros). Azt nem tudjuk, hogy Ulászló a magyar mintát követte-e vagy pedig Buda vette át a lengyel példát.⁶⁷ A királyi bevonulások alkalmából adott amnesztia elképzelhetően ezzel a joggal függött össze.

Buda fő- és székváros jellegére a fentiekben elsősorban a korabeli szóhasználat, a „hivatalos” elnevezések (beleértve a város saját önértékelését) és a várossal kapcsolatos események alapján próbáltam megvilágítani a kérdést, ami mégsem vált teljesen áttekinthetővé. Tény viszont, hogy Buda és polgársága – illetve annak képviselőiben egyes esetekben a bíró és a tanács –, valamint fő plébániatemploma a XIII–XIV. század fordulójától közjogilag fontos szerepet játszott, amit a király is elismert, és amelyet különleges alkalmak, ünnepek idején be is mutattak. A polgárok és polgárasszonyok időnkénti meghívásával az uralkodónak módja volt fővárosát kitüntetni. Egy dologon azonban el kell gondolkoznunk: a XX. század elejének egyik legnagyobb német gazdaságtörténésze, Georg von Below Werner Sombarttal vitatkozva – aki a fővárosnak, a rezidenciának és a helyőrségnek fontos városteremtő szerepet tulajdonított – megkísérelte ezen fogalmak meghatározását, majd értékelését. Szerinte a főváros a központi hatóságok állandó helye, a rezidencia egy fejedelem legkedvesebb mindenkori tartózkodási helye, a „garnizon város” pedig egy állandó hadsereg néhány egységének rendszeres elszállásolási helye. Ami ezek után kissé mellbevágó: Below szerint ilyen a középkorban nem volt. Igaz, teszi hozzá, legalábbis a városok kialakulása idején nem beszélhetünk ilyenről (ez a késő középkorra már nem áll).⁶⁸

Megjegyzem, hogy – s erről nem szoktunk beszélni – Buda a középkor végén garnizonváros is volt: itt állomásozott ugyanis az ország elit katonai alakulata, az aulicusokból (korabeli magyar nevén palotásokból) álló királyi bandérium nagy része is,⁶⁹ valamint itt volt a fegyvertár és az ágyúgyártó műhely.⁷⁰

A szakirodalom – Belowhoz hasonlóan – főváros megnevezés alatt valóban a politikai hatóságok koncentrációját érti, beleértve a kormányt, a parlamentet, a legfelsőbb bíróságot, a diplomáciai képviselőket stb.⁷¹ Ez

természetesen az újkori helyzet. Peter Moraw azonban, amikor Prága IV. Károly-kori központi szerepéről írt – bár részben önellentmondással – a jelek szerint mégis erre gondolt a középkor vonatkozásában. Egyrészt ugyan utal arra, hogy IV. Károly idejében a „város mint főváros” nem jelenik meg irodalmi témaként, másrészt egy Prágában – az utazó császártól függetlenül – működő pénzügyi hatóság „világos kifejezése volt még Csehországon túl is annak, hogy Prága főváros értelmű központi hely funkciót tölt be”.⁷²

Ezek szerint az tesz fővárossá egy várost, ha ott működnek azok a hivatalok, amelyek akkor is intézkednek az uralkodó nevében, ha ő nem tartózkodik ott, vagy ott üléseznek azok a bíróságok, amelyek ugyancsak ítélkezhetnek a király távollétében. Valóban, az 1456-os tárnokszéki statútum Budát azért nevezte fővárosnak, mert az ország ítélkezési központja volt. Mint láttuk – legalábbis Mátyás korától –, Buda „sedes, solium, thronus” stb. elnevezéseit is értelmezhetjük úgy, hogy ott volt a király széke, amelyből kormányzott vagy amelyen ülve ítélkezett. Mátyást azáltal ismerték el királynak, hogy miután letette az esküt és végrehajtotta az „entrée”-t, leült a palotában az államügyeket intézni. A baj ebben csak az, hogy a XIV. század nagy részében a királyi bíróságok és az udvari kápolna a király távollétében is Visegrádon, a király állandó lakóhelyén működtek, azaz a rezidencia is lehetett az uralkodó jelenlététől függetlenül eljáró intézmények székhelye.⁷³

A megoldás a XIII–XIV. század fordulóján keresendő. Buda ekkor vált székhellyé,⁷⁴ egyben fővárossá is. A fővárosi polgárság legkésőbb ekkor, az interregnum zűrzavaros éveiben harcolta ki magának azokat a jogokat, amelyeket 1541-ig élvezett, s amelyeket a Visegrádon lakó I. Károly és Nagy Lajos sem vont kétségbe. Igaz, Visegrád is része a „medium regni”-nek, a rezidencia-tájégságnak. Attól kezdve azonban, hogy Zsigmond visszahelyezte a rezidenciát – immár a török időkig – Budára, ez a fő- és székváros, ez pedig hozzájárult a város gazdasági erejének növeléséhez.

JEGYZETEK

1. A korábbi szakirodalom jelentős részét idézi és a problémát jól bemutatja: ENGEL–LAMBRECHT, 1995, 11–31.
2. A „medium regni” fogalmat Kumorovitz L. Bernát ismerte fel: KUMOROVITZ, 1971, 7–57. – A kérdés összefoglalása: Medium regni, 1996; KUBINYI, 1996, 5–8.; GYÖRFFY, 1997, 223.
3. NEITMANN, 1990, 41–42.; EBERHARD, 1995, 281.
4. A kérdésnek nagy irodalma van. Vö.: GÁRDONYI, 1944, 219–231. – Az addigi kutatást a 90-es évek elejéig összefoglalták a BIEGEL, 1991 katalóguskötetben megjelent tanulmányok. Lásd még a 2. jegyzetet.
5. GYÖRFFY, 1998, 606.: „...ubi est sedes regni, que est maxima civitatum [...] in tota Vngaria”.
6. GYÖRFFY, 1998, 606.: „...susscepto regni nostri gubernaculo in Budensem civitatem nostram principalem [...] venissemus”. Vö.: LADÁNYI, 1980, 464–465.
7. LADÁNYI, 1980, 467.
8. BOGUCKA–SAMSONOWICZ, 1986, 106., 120.
9. BESSENYEI, 1981, 16.
10. ENGEL–LAMBRECHT, 1995, 12–17.
11. ENGEL–LAMBRECHT, 1995, 13.
12. IVÁNYI, 1910, 1760. sz.: „...civitas Budensis a regia Maestate et aliis eiusdem regni assessoribus scribitur solium regale”.
13. KOVACHICH, 1799, 531.: „...quae est sedes et solium Regiae dignitatis, Caputque Regni nostri”.
14. KOVACHICH, 1799, 539.: „...quasi sedes et solium dignitatis Regiae existit”.
15. BERRÁR–KÁROLY, 1984, 638.
16. BERRÁR–KÁROLY, 1984, 692.
17. Az adatokat fásd: GÁRDONYI, 1944, 221. Megjegyezzük, hogy Székesfehérvár előforduluo. „civitas regalis sedis”-ként és „regni metropolis”-ként is.
18. Lexicon, 1991, 72–73.
19. KOLLER, 1972, 7–20. – Az idézet: KOLLER, 1972, 16.
20. Idézi: GÁRDONYI, 1944, 222. „Veteri Bude loco videlicet cathedrali ipsius regis” (uo. 17. jegyzet).
21. MOL, Filmtár, Tinkovai Macskássy család levéltára, 894. sz. Az arengát teljesen, a hozzátartozó oklevelet hiányosan kiadta: PESTY, 1878, 124.: „...altissimus Deus [...] hanc ipsam civitatem Budensem (ad quam propter honorificum et notabilem situm ac fundationem reges Hungariae pro tempore existentes prelatique et nichilominus barones et prestantiores dicti regni Hungariae

- nobiles et magnates convenire et communiter residere consueverunt) adeo prefecit, ut quemadmodum eadem ipsa civitas Budensis inter ceteras istius regni civitates solum regale thronusque regius appellatur, sic etiam eadem civitates dicti regni Hungariae ad ipsam recursum habent et confluuntur”.
22. MonRomVesp., 77–78.: „...cum ecclesia beate Marie virginis Vespremiensis diocesis, ad quam propter honorificum et notabilem situm ac fundationem et singularem ac solempnem divini cultus celebrationem, que in ea cothidie fit, pro eo, quod reges Hungariae pro tempore existentes in opido Bude hujusmodi residere consueverunt, ex diversis mundi partibus maximus nobilium, mercatorum et aliarum diversarum personarum concursus habetur, in partibus illis notabilis et admodum insignis existat...” Nyilvánvaló, hogy az alapszövegben is szerepeltek a kereskedők, akiknek kiemelését mint templomlátogatókét semmi sem indokolja, szemben a királyi székhely várossal. (Aláhúzva az 1498-as arengában található és az alapszövegre visszamenő szavakat.) – Wann, akinek a neve az oklevelekben különböző formában fordul elő (ezekben a kérvényekben például Bani formában), Wann Konrád budai iskolamester, majd tanácsstag fia és Paul Wann bécsi teológus professzor, majd passai kanonok unokaöccse (az ő keresztnévét kapta) volt: HUBER–KUBINYI, 1996, 51–60.
  23. MonRomVesp., 82–83.: „...in opido Budensi huiusmodi reges Hungarie pro tempore existentes, cum eorum curiam quamplures antistites sequuntur, pro maiori parte temporis residere solent, raro contingere possit, quod in dicta ecclesia, dum misse solempniter celebrantur, aliquis antistes presens non sit”.
  24. PRAY, 1806, 143.: „Budam, ubi mihi regia sedes est, recte perventurum minatur”.
  25. BEAUNE, 1996, 29.
  26. WERBÓCZY, 1990, 326. (II. rész, 14. cím, 47. §).
  27. BONFINI, 1936, 216–217. (Decas III., Liber IX., 152–160.).
  28. Mátyás különös tisztelete a Boldogságos Szűz, Magyarország patrónája iránt: KUBINYI, 1999, 335–339. Itt azonban ezt az adatot nem idéztem.
  29. Vö.: FÜGEDI, 1974, 52–71. Szerinte a második esküt a király a palotában tette le (uo. 54.), ez azonban a fenti adatok alapján valószínűtlen.
  30. BEAUNE, 1996, 35–36.
  31. GYÖRFFY, 1998, 601.
  32. GOMBOS, 1938, 1905–1906.: „...uf dem altar in dem kor huoben si in empor [...] dass den liuten wurde offenbaere, daz er ze kunig erwelt waere”.
  33. GOMBOS, 1938, 1914–1916.
  34. GOMBOS, 1938, 1936.
  35. SZENTPÉTERY, 1937, 483.: „Inde Budam veniens et in die sollempni in decore regio, coronam sanctam habens in capite, per omnes plateas et vicus incidebat eques cum populo copioso, ut cunctis se esse regem legitimum publicaret”.
  36. SZENTPÉTERY, 1937, 505.: „...ibi ab omni populo ac civibus et clero virisque religiosi omnibus cum magna reverentia et honore est susceptus, prout regiam decet maiestatem”.
  37. MÁLYUSZ, 1951, 3., 4. sz. (Április 1-én még Székesfehérvárott, 4-én már Budán ad ki oklevelet.)
  38. TELEKI, 1853, 10–11. (Albert 1438. január 9-én Budáról értesíti Frigyes osztrák herceget székesfehérvári megkoronázásáról.) Az apja életében megkoronázott II. Lajost nem vitték el a fehérvári temetésre, viszont 1516. március 23-án, húsvétkor, az ünnepi nagymise előtt és után kísérték végig a városon. = MTT, XXV., 1878, 42–43.
  39. KATONA, 1793, 60–61.; BORSA, 1943, 46–47.
  40. MARCZALI, 1876, 97–113.
  41. BORSA, 1943, 52.: „Darnach fueren Sy heraus der pürg in die statt auf dem guldin Schlitten vnd ain schon weyss ross darjnn, vnd fueren in der stat vmb”.
  42. Lásd a 30. jegyzetet.
  43. MOLLAY, 1959, 61.
  44. MOLLAY, 1959, 61.
  45. MOLLAY, 1959, 119.: „Vnntcz an daß forderst Portál an vnßer frawen kirchen zu weisenpürg sol nymant ynne haben, dýe ofner, dý sullenn yn irem harnäsch hutten vncz das dý kronung verpracht wirt”.
  46. BORSA, 1943, 45.: „...darnach haben dy burger von ofen die kirchthur eingenommen vnd besetzt, wann sy die freyhait haben, wen Sy hinein zue der krönung lassen, oder nicht”.
  47. BORSA, 1943, 44–45.: „...die burger der stat zue ofen die auch kostlich waren, Ettllich in Samatt vnd Seyden die anndern kostlich in Harnasch, vnd all mit Strauss vedernn die tzugen all vor dem künig aus der Statt”.
  48. BEAUNE, 1996, 33–35.
  49. THURO CZ, 1985, 156–157.
  50. Die letzten Stunden des Königs Wladislaw II. In: Ungarische Revue, 1884, 38–42. – Anna királynét exhumálása után a nagyurak menetben vitték a Boldogasszony-templomba, az egész nép kíséretével. = MTT, XXV., 1878, 42.
  51. MOLLAY, 1959, 66.
  52. KUBINYI, 1972, 34–42.
  53. BORSA, 1943, 50. Részletesen ismerteti a szertartást.
  54. Vö.: BÓNIS, 1997, 621–658.

55. MOL, Df. 232528. (1519). Ez a per Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halálával és hagyatékával volt kapcsolatban. – Chesius budai bírászkodása erdélyi egyházmegyei (azaz a kalocsai érsekséghez tartozó) ügyekben: SZABÓ, 1890, 341., 476. sz. (1515). – BÓNIS, 1997, 4196. sz. (1517). Sajnos Bónis regesztakiadása a legtöbb esetben nem adja meg a keletelyet, így a Budán működő primási legatúsi bíróság kezdete ma még nem határozható meg.
56. ENGEL, 1791, 71.
57. ENGEL, 1791, 83, 87.
58. FRAKNÓI, 1877, 92.
59. Archiv der Stadt und des Landes Wien, OKA Rechnungen I., 49. Bd. 37/v., 69/v.
60. RATH, 1986, 569.
61. BEAUNE., 1990, 92.
62. FRAKNÓI, 1877, 83, 156, 161, 163, 169.
63. Archiv der Stadt und des Landes Wien. Urkunden, Nr. 5152.
64. Ifj. SZENTPÉTERY, 1934, 510–590.; MERTANOVÁ, 1985, több helyen.
65. Ifj. SZENTPÉTERY, 1934, 589.
66. MERTANOVÁ, 1985, 158.: „Nach dem Ofenstadt die furnembste gennenet wirdt unnd alle Sachen des Lands Einwohnern darinnen gehandelt werden”.
67. KUBINYI, 1973, 170–171.
68. BELOW, 1926, 499–500.
69. KUBINYI, 1995, 321.
70. ENGEL, 1791, 98–107.
71. ENGEL–LAMBRECHT, 1995, 16.
72. MORAW, 1980, 459.; az idézet: MORAW, 1980, 474.
73. KUBINYI, 1999, 306–307.
74. GYÖRFFY, 1997, 223–228.

ANDRÁS KUBINYI

BUDA, HUNGARY'S MEDIAEVAL CAPITAL

Summary

Buda has always been thought of as Hungary's mediaeval capital. The question is, since when exactly, and in what respect? In one source, dating from 1308, the town is referred to as the king's "civites principalis." In mediaeval terms, however, that could either mean "principal town," or, indeed, "capital." Another source, drawn up the same year, identifies Buda as "sedes regni" (literally, "seat of the king") which has a broader meaning. As of the second half of the 15th century, references to the town as the seat of the king—and not the country—proliferated ("sedes," "solium," "thronus," "cathedra").

Theatrical events in mediaeval Buda, such as pageants and royal entries, help resolve the question. The very first trip of any newly crowned king of Hungary in the Middle Ages was to Buda. His entry was an event whose choreography, apparently, remained unchanged for a long time. It consisted of secular and religious elements. Descriptions of this event have come down to us from as early as the beginning of the 14th century. The queen's ceremonious entry was a similarly choreographed occasion. The significance of such entries as public and legal events is indicated by the fact that King Matthias Corvinus, elected in 1458, did not have himself crowned until 1464, because the Holy Crown was not in the country. This fact notwithstanding, he was legally held to be king on account of his entry to Buda in 1458, and the oath he took on that occasion. When a king died, he was brought to Buda before laying to rest in Székesfehérvár.

Buda, then, can be regarded as Hungary's capital from the first half of the 14th century, albeit during that century the kings spent most of their time in Visegrád. The institutions of the royal administration and the courts of law were also there, but were moved to Buda in the early 15th century. The citizens of Buda had the privilege of guarding the coronation church during the king's coronation in Székesfehérvár.

Unlike many foreign capitals, Buda was not a seat of bishops; nevertheless—at least in the late Middle Ages—the Archbishop of Esztergom headed the legatine tribunal in Buda in his capacity of papal legate.

AMI A BUDAI TANÁCS „ÁRULÁSA” UTÁN KÖVETKEZETT

A mohácsi csatavesztést követő években Buda lakóinak több ízben kellett városukat kisebb-nagyobb csoportokban elhagyni. Miután híret vette a magyar sereg s az uralkodó vesztének, Mária királyné és a főváros német polgársága hanyatt-homlok elmenekült. Az első alkalommal Budán rövid időre megjelent török szultánt majdhogynem üres város fogadta.¹

A török elmenetele, majd I. Ferdinánd király bevonulása után nagy többségük visszatért ugyan, de reményeik hiábavalónak bizonyultak, ottlétük napjai meg voltak számlálva. 1529. szeptember 8-án, amikor Buda újra török kézre jutott, a város német polgárságának egy részét – akik ígéretet kaptak a szabad elvonulásra, miután elhagyták a várat – a törökök kíméletlenül legyilkolták. De azok sem jártak jobban, akik életben maradtak, őket János király telepítette ki.²

Nem sok idő elteltével II. Szulejmán szultán harmadszor is meglátogatta a magyar fővárost, ezúttal véglegesen birtokba is vette. Ehhez az eseményhez köthető a harmadik, a legnagyobb menekülési hullám (amelyet Izabella királyné udvarának elvonulása is súlyosbított), amely után a főváros addigi ipara és kereskedelme hanyatlani kezdett, és néhány év alatt csaknem egy balkáni garnizon szintjére süllyedt.

Az alábbiakban e harmadik menekülthullám néhány nevezetes kárvallottjával kívánok foglalkozni, kiemelve korábbi kapcsolatukat a királyi udvarral, a palotával. Természetesen csak röviden tudom ismertetni életútjukat, ám remélem, hogy derékba tört sorsuk bemutatása során egyéni életükön túlmutató összefüggések is felismerhetők lesznek. Hiszen az ő történetük társaik sorsfordulatait is érzékelteti, vagyis a nagy történelmi viharok áldozatául esett ember sorsát. S azt is megfigyelhetjük, hogy Habsburg Ferdinánd magyar királyként milyen intézkedéseket tett sanyarú sorsra jutott hívei érdekében.

Lássuk tehát a város vezetőit! Buda 1541. évi ostroma idején a 12 tagú tanács (amelynek élén a főbíró állt, adminisztrációját pedig a város jegyzője intézte) többsége a törökkel szembenálló Habsburg-párthoz húzott. De a városban léteztek törökpártiak is, akik éppen a hódítók uralmától várták karrierjük kiteljesedését.

A Habsburg-pártiak – akiknek élén az özvegy királyné, Izabella állt – ötlötték ki, hogy a fővárost átadják az ostromló keresztény seregnek. Ám az akció kudarcba fulladt, a titokban beengedett katonákat felfedezték a várbeliek, s kíméletlenül lemészárolták őket. A balul sikerült akció szervezőinek is menekülniük kellett. Ez nem mindegyiküknek sikerült, az egyik vezetőt, Bácsi Ferencet Fráter György elfogatta, s felnégyeltette.³ De felesége és fia megmenekült, őket a későbbiekben a Ferdinánd király által felállított Magyar Kamara rendszeresen támogatta, az özvegyet először heti száz dénárral, majd élete végéig évi száz forinttal.⁴ Más, jelentős adományban is részesültek, Trencsénben az úgynevezett királyi házat kapták meg az uralkodótól, amely minden adótól mentesült.⁵ Bácsi özvegye második házassága alkalmából is kapott ajándékot, 125 forintot.⁶ Fiát, az 1538-ban a bécsi egyetemre beiratkozott Jánost még 1565-ben is segítette a kamara.⁷

Akik életben maradtak, azok közül nem mindenki menekült el, hiszen voltak közöttük törökpártiak is. Róluk csak egészen röviden szólok. A főbíró, a volt kincstári tisztviselő Turkovith Miklós – a jól tájékozott *Memoria Rerum...* című emlékirat szerint – az ostrom idején annyira beteg volt, hogy nem is kelhetett fel ágyából.⁸ Igaz viszont, hogy a főváros török kézre kerülése után, felgyógyulván, Werbőczy István (János király főkancellárja) mellett maradt bírónak. Nem sokáig töltötte be azonban ezt a tiszteletet, mert hamarosan